

РОЗДІЛ III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО

УДК 347.12: 336: 717.22

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ЗА ДОГОВОРОМ БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ (ДЕПОЗИТУ): НАУКОВО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Біда М.А., к.ю.н., голова

Святошинський районний суд м. Київ

У статті висвітлюються ключові питання щодо цивілістичного розуміння способів захисту цивільних прав сторін договору банківського вкладу (депозиту). Акцентовується увага на проблемах оптимального поєднання різних способів із метою створення належних умов для здійснення кожною стороною договору банківського вкладу (депозиту) своїх прав.

Ключові слова: захист цивільних прав, способи захисту цивільних прав, судові способи захисту цивільних прав, позасудові способи захисту цивільних прав.

Біда М.А. ПОНЯТИЕ И ОСОБЕННОСТИ СПОСОБОВ ЗАЩИТЫ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ ПО ДОГОВОРУ БАНКОВСКОГО ВКЛАДА(ДЕПОЗИТУ): НАУЧНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ / Святошинский районный суд г. Киева, Украина

В статье освещены ключевые вопросы цивилистического понимания способов защиты гражданских прав сторон договора банковского вклада (депозита). Акцентируется внимание на проблемах оптимального сочетания различных способов с целью создания надлежащих условий для осуществления каждой стороной договора банковского вклада (депозита) своих прав.

Ключевые слова: защита гражданских прав, способы защиты гражданских прав, судебные способы защиты гражданских прав, внесудебные способы защиты гражданских прав.

Bida M.A. CONCEPT AND FEATURES OF METHODS OF PROTECTION OF CIVIL RIGHTS BY AGREEMENT OF BANK DEPOSIT: SCIENTIFICALLY-LEGAL ASPECT / Svyatoshin district court Kiev, Ukraine

In the article highlights key issues for understanding tsyvilistychnoho ways to protect civil rights of the parties of the contract deposit (deposit). The attention to problems of optimal combination of different methods to create appropriate conditions for each party to the treaty bank (deposit) of their rights.

Key words: protection of civil rights, protect of civil rights, legal ways to protect civil rights, extrajudicial ways to protect civil rights.

Ефективність правового регулювання договору банківського вкладу (депозиту) залежить від дієвості, прозорості та доступності способів захисту цивільних прав, які випливають із змісту даного договору. Значно загострили цю проблему наслідки фінансово-економічної кризи [1, 283], яка охопила банківський сектор у 2008 році [2], засвідчила вкрай гостру потребу посилення ефективності способів захисту цивільних прав за договором банківського вкладу (депозиту). Крім того, проблема удосконалення способів захисту цивільних прав має конституційно-правове підґрунтя, оскільки спрямована на гарантування цивільних прав та інтересів особи, а також утвердження повноважень держави в цій сфері. За змістом Основного Закону України захист прав та інтересів, незалежно від їх суті, правової природи, характеру, належить до компетенції держави [3]. Виходячи із суті та змісту Основного Закону України, держава забезпечує захист прав та інтересів усіх суб'єктів правових відносин незалежно від їх змісту, характеру та суті прав та інтересів. У цьому контексті ключова роль належить цивільним правам, які спрямовані на забезпечення життєдіяльності, економічної свободи їх носіїв. Цивільні права характеризуються високим ступенем диспозитивності, з точки зору їх реалізації, гарантування та захисту. Жодним чином ані фізична, ані юридична особа не може бути примушена до реалізації чи захисту свого цивільного права.

Метою даної наукової статті є науково-теоретичне дослідження проблем удосконалення способів захисту цивільних прав за договором банківського вкладу (депозиту).

В юридичній літературі окремі аспекти цієї проблематики знайшли своє відображення в працях провідних вчених юристів, зокрема: І.А. Безклубого, В.А. Брагінського, А.С. Довгерта, Н.С. Кузнецової, В. В. Луця, Є.А. Павлодського, О.А. Підпригори, О.А. Пушкіна, В.М. Самойленко, І.В. Спасібо-Фатєєвої, В.В. Спіжова та інших дослідників. Тим не менше, в умовах сьогодення напрями удосконалення способів захисту цивільних прав договору банківського вкладу (депозиту) не втратили своєї актуальності.

Передусім, слід підкреслити, що згідно зі ст.12 ЦК України цивільні права виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права. Підставами виникнення цивільних прав зокрема, є: договори та інші правочини; створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності; завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі; інші юридичні факти. Цивільні права можуть виникати безпосередньо з актів цивільного законодавства. Також слід відзначити, що цивільні права особа здійснює у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства. При здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині. Не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. При здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства. Не допускаються використання цивільних прав з метою неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монопольним становищем на ринку, а також недобросовісна конкуренція. У разі недодержання особою при здійсненні своїх прав вимог, суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом.

Таким чином, можна зробити висновок, що за змістом ЦК України та інших актів цивільного законодавства України особа вільно володіє, використовує та розпоряджається своїми цивільними правами. Здійснюючи свої цивільні права, особа повинна не порушувати права та інтереси інших осіб, завдати шкоди довкіллю, культурній спадщині, дотримуватись моральних засад суспільства.

Слід наголосити, що захист цивільних прав у юридичній літературі вчені тісно пов'язують із правовим захистом, оскільки захист цивільних прав може бути ефективним за умови, що він є правовим за своєю суттю. По-перше, на думку Г.М. Стоякіна, правовий захист включає в себе три моменти: видання норм, які встановлюють права та обов'язки, визначають порядок здійснення їх, захисту та застосування санкцій; діяльність суб'єктів із здійснення і захисту своїх суб'єктивних прав; попереджувальна діяльність держави і громадських організацій, а також діяльність із реалізації правових санкцій [4, 17]. По-друге, В.І. Тертишников захистом права називає таке здійснення права та перетворення правовідносин, яке можливе лише за допомогою спеціального державного органу [5, 5]. По-третє, М.С. Малєїн вважає, що, правовий захист – це система юридичних норм, які спрямовані на запобігання правопорушенню та ліквідацію його наслідків [6, 192].

Слід відзначити, що наявність різних підходів до розуміння та сутнісної оцінки правового захисту як невіддільної складової захисту цивільних прав є закономірним наслідком того, що ці питання розглядаються як з позиції матеріального, так і процесуального права. При цьому, у юридичній літературі вказується на те, що «захист цивільних прав» найчастіше носить достатньо абстрактний характер і означає можливість держави, її органів здійснювати захист тих чи інших прав, не конкретизуючи при цьому, про що саме йде мова: чи про захист порушених прав, чи про гарантії, форми реалізації тих чи інших ще не порушених прав [7, 67]. З таким підходом складно погодитися, оскільки розвиток цивільного законодавства має бути скерованим на чітке та однозначне розуміння сутності захисту цивільних прав, тим самим забезпечуючи його прозорість, відкритість та доступність. У цьому контексті достатньо обґрунтованою є думка О.В. Дзери, що захист суб'єктивних прав є обов'язком держави, оскільки Конституція України визнає право кожного захищати свої права і свободи, права і свободи інших людей від посягань, у тому числі посягань від представників влади або посадових осіб [8, 29-30]. Цілком природно, що ефективність захисту цивільних прав повною мірою залежить від ролі в цьому процесі держави, яка має забезпечувати та гарантувати якісний та належний його рівень. Можна погодитися з думкою І.О. Дзери, що право на захист є

елементом відновлювально-нормалізаційних правовідносин, а вже після порушення основного матеріального права можна говорити про виникнення субсидіарного відновлювально-нормалізаційного суб'єктивного права, основу якого становить власне право на примусовий цивільно-правовий захист [9, 18].

З огляду на вищезазначене, право на захист цивільних прав можна розглядати як: 1) сукупність можливостей як цивільно-правового, так і цивільно-процесуального характеру; 2) сукупність форм та способів гарантування та відновлення цивільних прав та інтересів, у тому числі шляхом застосування примусу стосовно зобов'язаної особи.

У відповідності до ст.15 ЦК України, право на захист цивільних прав та інтересів має кожна особа в разі його порушення, невизнання або оспорювання. При цьому кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

У теорії цивільного права звертається увага на інститут захисту цивільних прав є комплексним та міждисциплінарним, який має матеріально-правові та процесуальні аспекти. Основні структурні компоненти інституту захисту – об'єкт, способи, форми (засоби) захисту. При цьому, вченими зроблено висновок, що зміст права на захист полягає у можливості його володаря самому вчиняти юридично значущі активні дії. При цьому право на захист характеризується багатоступеневою реалізацією – через правовий статус, правоздатність та ін. Основна функціональна характеристика права на захист зводиться до того, що воно набуває своєї юридичної дійсності в межах загальних правовідносин пасивного типу і породжує юридичний ефект автоматично [10, 4].

Таким чином, захист цивільних прав – це система визначених на підставі актів цивільного законодавства та/або договору дій, які спрямовані на поновлення порушеного, оспорюваного чи невизнаного права. При цьому такі дії може вчиняти особа, права якої порушені самостійно або через звернення до уповноважених юрисдикційних органів.

Отже, право на захист як цивільних прав – це передбачені нормами цивільного права вид і міра поведінки уповноваженої особи, цивільні права якої зазнали порушень, що передбачає дії, спрямовані на поновлення порушеного, оспорюваного чи невизнаного права самостійно або шляхом звернення до уповноважених юрисдикційних органів.

Виходячи із сутності та змісту положень ст.16-23 ЦК України, можна констатувати, що за змістом ЦК України захист цивільних прав та інтересів провадиться: Президентом України та іншими органами державної влади; органами влади Автономної Республіки Крим; органами місцевого самоврядування; судами; нотаріусами; через самозахист.

Таким чином, можна зробити висновок, що способами захисту цивільних прав є наступні: 1) способи, які можуть застосовуватися судом (визнання правочину недійсним, примусове виконання обов'язку до виконання та ін.); 2) способи, які можуть бути використані сторонами правовідносин як самостійно, так і за допомогою юрисдикційного рішення компетентного органу чи особи (відшкодування збитків чи інші способи відшкодування майнової шкоди, відшкодування моральної (немайнової) шкоди та ін.); 3) самозахист, тобто захист, який здійснюється особою, право якої зазнало впливу без участі суду чи іншого юрисдикційного органу. При цьому суб'єкт права може вибрати один або декілька способів захисту. Це правило не поширюється на ситуації, коли в кожному конкретному випадку передбачено певний спосіб захисту цивільного права.

Слід констатувати, що відсутність у нормах ЦК України чіткої вказівки на імперативний характер застосування того чи іншого способу захисту цивільних прав, або наявності можливості застосувати різні способи означає, що учасникам цивільних правовідносин належить право вибору. При цьому можливе поєднання (одночасне застосування) декількох способів захисту. Слідуючи логіці цивільного законодавства, уповноважена особа вправі розпоряджатися правом на застосування конкретного способу захисту цивільного права. Це означає, що особі, права якої порушені, невизнані чи оспорювані, надається можливість застосувати заходи захисту, передбачені цивільним законом або договором. Тому можна констатувати, що нездійснення уповноваженою особою дій, спрямованих на захист суб'єктивного цивільного права, за загальним правилом не зумовлює його скасування. При цьому в юридичній літературі підкреслюється, що в окремих випадках невжиття заходів,

пов'язаних із визнанням оспорюваного правочину недійсним, може зумовити втрату права на його заперечення. Так, відповідно до ч.1 ст.221 ЦК встановлена неспростовна презумпція, суть якої полягає в тому, що якщо правочин, вчинений малолітньою особою поза межами її дієздатності, неоспорений протягом одного місяця з моменту, коли батьки чи інші визначені законом особи не заявили претензії другій стороні, то він вважається схваленим. Також вченими додається, що в порядку здійснення захисту можуть виникати питання про застосування так званих оперативних санкцій (заходів оперативного захисту). Так, покупець за договором купівлі-продажу має право відмовитися від договору купівлі-продажу в разі відмови продавця передати проданий товар (ст.665 ЦК). Аналогічні положення містяться в статтях 666, 672, 690 ЦК України [11, 38-39].

Слід зазначити, що, виходячи із сутності та змісту теорії цивільного права та цивільного законодавства, способи захисту цивільних прав можна класифікувати за різними критеріями. Одним з основних критеріїв поділу є характер захисту цивільних прав. У зв'язку із цим, способи захисту можна класифікувати на юрисдикційні та неюрисдикційні.

За своєю суттю, юрисдикційні способи захисту цивільних прав реалізуються через повноваження низки державних та громадських інституцій та посадових осіб, які в силу закону чи домовленості можуть вжити заходів щодо поновлення порушеного, оспореного чи невизнаного права. Так, відповідно до ст.55 Конституції України, ст.15 ЦК України кожен має право на судовий захист. У випадках, встановлених Конституцією України та законом, особа має право звернутися за захистом цивільного права та інтересу до Президента України, органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування (ст.17 ЦК України). Здійснити захист цивільних прав можуть і органи нотаріату. Нотаріус здійснює захист цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом (ст.18 ЦК України). Також варто підкреслити, що суб'єктом захисту можуть виступати й органи прокуратури, наприклад, у формі подання позову до суду в справах про обмеження фізичної особи у дієздатності. Належне місце у системі гарантій захисту прав фізичних та юридичних осіб займає й Уповноважений ВР України з прав людини (ст.55 Конституції України та Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [12]). Крім того, після використання всіх національних засобів правового захисту учасник цивільних відносин може звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, наприклад, до Європейського Суду з прав людини. Також юрисдикційний захист цивільних прав може реалізуватись шляхом звернення до третейських судів або інших уповноважених суб'єктів.

На відміну від юрисдикційних, неюрисдикційні способи захисту суб'єктивного цивільного права та інтересу, слід розуміти способи, які полягають у діях потерпілого суб'єкта, тобто того, цивільне право чи інтерес якого зазнав посягань. Тому одним з основних неюрисдикційних способів захисту цивільного права є самозахист. За змістом ст.19 ЦК України самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Основною характерною ознакою самозахисту є те, що суб'єкт цивільного права захищає себе власними діями, без звернення до суду або іншого органу, який здійснює захист цивільного права. Одним із проявів самозахисту слід визнати притримання майна кредитором (ст.ст.594-597, 856, 874, 916, 1019 ЦК України та ін.).

Поряд із вищезазначеними підходами до класифікації видів способів захисту цивільних прав, достатньо важливим видається поділ на позасудові та судові.

Позасудові способи захисту цивільних прав за договором банківського вкладу (депозиту) – це передбачені нормами цивільного права способи, які передбачають можливість захисту цивільних прав учасниками цивільних відносин за договором банківського вкладу (депозиту) шляхом звернення до уповноважених органів законодавчої, виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та/або посадових осіб, нотаріуса або шляхом самозахисту.

Судові способи захисту цивільних прав за договором банківського вкладу (депозиту) – це передбачені нормами цивільного права способи, які передбачають можливість захисту цивільних прав учасниками цивільних відносин за договором банківського вкладу (депозиту) шляхом звернення та вирішення справи судом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванюта С.М. Антикризисное управління: навчальний посібник / С.М. Іванюта. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 288 с.
2. Чепіжко В. Фінансова криза з американською пропискою / В.Чепіжко // Урядовий кур'єр. – 20 січня 2009. – №175.
3. Цивільний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 29 лют. 2012 р.: – К.: Паливода А.В., 2012. – 380 с.
4. Стоякин Г.Я. Меры защиты в советском гражданском праве: автореф. дисс. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право» / Г.Я. Стоякин; Свердловский юридический институт. – Свердловск, 1973. – 22 с.
5. Тertyшников В.И. Гражданский процесс (курс лекций) / В.И. Тertyшников – Х.: Консум, 2001. – 158 с.
6. Малейн Н.С. Гражданский закон и права личности в СССР / Н.С. Малейн – М.: Юрид. лит., 1981. – 214 с.
7. Ведяхин В.М. Защита права как правовая категория / В.М. Ведяхин, Т.Б. Шубина // Правоведение. – 1998. – № 1. – С. 67-79.
8. Цивільне право України: підручник: у 2-х кн. / Д.В. Боброва, О.В. Дзера, А.С. Довгерт та ін.; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 864 с.
9. Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні / І.О. Дзера – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 256 с.
10. Тимченко Г.П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Г.П. Тимченко; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2002. – 20 с.
11. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 ч. / За заг. ред. Я.М. Шевченко. – К.: Концерн «Видавничий Дім Ін Юре», 2004. – Ч. 1. – 692 с
12. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – №20. – Ст. 99.

УДК 347.65/68

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ В СУДІ СПРАВ ПРО СПАДКУВАННЯ ЗА ПОЗОВОМ ПРО ВИЗНАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЖИТЛО

Кармаза О.О., к.ю.н., асистент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті здійснено науково-практичний аналіз особливостей розгляду у позовному провадженні цивільних справ про спадкування за позовами про визнання права власності на житло.

Ключові слова: житло, позовне провадження, спадкування, право власності, підсудність.

Кармаза А.А. ОСОБЕННОСТИ РАССМОТРЕНИЯ В СУДЕ ДЕЛ О НАСЛЕДОВАНИИ ПО ИСКУ О ПРИЗНАНИИ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ НА ЖИЛЬЕ / Киевский национальный университет, Украина

Статья направлена на осуществление теоретического и практического анализа особенностей рассмотрения в суде дел о наследовании по иску о признании права собственности на жилье.

Ключевые слова: жилье, исковое производство, наследование, право собственности, подсудность.